

ПОРІВНЯННЯ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ТА ЗАКОНОДАВСТВА ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН У СФЕРІ ПРОТИДІЇ ДОМАШНЬОМУ НАСИЛЬСТВУ

Стаття присвячена аналізу законодавчих актів України та зарубіжних країн щодо протидії домашньому насильству. Проаналізовано основні законодавчі нововведення в Україні, їх доцільність та механізм реалізації. Здійснено порівняння українського та зарубіжного досвіду кримінально-правових і кримінологічних заходів протидії насильству в сім'ї.

Ключові слова: протидія насильству, законодавство, домашнє насильство, злочин, сім'я.

Статья посвящена анализу законодательных актов Украины и зарубежных стран по противодействию домашнему насилию. Проанализированы основные законодательные нововведения в Украине, их целесообразность и механизм реализации. Проведено сравнение украинского и зарубежного опыта уголовно-правовых и криминологических мер противодействия насилию в семье.

Ключевые слова: противодействие насилию, законодательство, домашнее насилие, преступление, семья.

This article analyzes legislative acts of Ukraine and foreign countries to the prohibition of violence. The fundamentals of the new legislation in Ukraine, the evaluation of this mechanism of realization are analyzed. In addition, this work includes comparison of Ukrainian and foreign experience in criminal law and criminological measures counteracting domestic violence.

Key words: protests of violence, legislation, domestic violence, offender, crime, family.

Попередження насильницької злочинності, яку здійснюють в сім'ї – одне із завдань будь-якого суспільства і держави. Актуальність проблеми протидії насильству в сім'ї визначається тим, що не дивлячись на відмінність в культурі і правових системах багатьох країн, було сформовано єдину і однозначну точку зору про необхідність розробки і впровадження комплексних заходів попередження насильства в сім'ї, що включає формування нового підходу до виховання, розвитку правової свідомості та правової культури населення країни; вироблення спеціальної програми екстреної та довготривалої допомоги жертвам насильства в сім'ї; створення

норм, що передбачають суворе, але справедливе покарання за вчинене насильство по відношенню до членів своєї сім'ї та (або) близьких родичів; консолідацію зусиль усіх суб'єктів, які здійснюють профілактику даного виду злочинності.

Багатьма країнами світового співтовариства було розроблено спеціалізовані нормативно-правові акти, що мають на меті попередження насильства у сім'ї та усунення негативних наслідків від нього. Можна з упевненістю сказати, що домашнє насильство займає одне з перших місць серед тих видів злочинів, про вчинення яких не інформують правоохоронні органи.

Необхідно зазначити, що відповідно до Конституції України людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави [1]. У разі здійснення насильства у сім'ї відбувається порушення прав і свобод конкретної людини, створюється загроза життю особи, заподіюється шкода фізичному та психічному здоров'ю, яка в подальшому може негативно вплинути на життя потерпілої особи. Особливо тяжкі наслідки насильство завдає особистості дитини, яка стала його свідком або жертвою.

07 січня 2018 року набув чинності Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» [3] та 11 січня 2019 року набрав чинності Закон України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами» [4] (далі – Закон про внесення змін до КК України і КПК України). Прийняття законів дозволило імплементувати міжнародні стандарти протидії насильству, які визначені Стамбульською конвенцією, виконати Україною свої зобов'язання щодо попередження насильства у сім'ї, забезпечити комплексний підхід до запобігання та профілактики будь-яких форм насильства в сім'ї.

Отже, законодавчими нововведеннями насильство у сім'ї тепер криміналізоване. До Кримінального кодексу України введено статтю 126-1,

яка чітко визначає, що домашнє насильство – це умисне систематичне вчинення фізичного, психологічного або економічного насильства щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких стосунках, що призводить до фізичних або психологічних страждань, розладів здоров'я, втрати працездатності, емоційної залежності або погіршення якості життя потерпілої особи [4].

Тепер за вчинення домашнього насильства щодо подружжя чи іншої особи, з якою винний перебуває чи перебував у сімейних чи близьких до них стосунках, покарання призначається суворіше, ніж якщо потерпілою була б випадкова людина. Прикладом може слугувати притягнення до кримінальної відповідальності за зґвалтування незнайомої особи за статтею 152 Кримінального кодексу України, за яким призначається покарання від трьох до п'яти років позбавлення волі [2]. А якби жертвою гвалтівника стала його нинішня чи колишня дружина або особа, з якою він спільно проживає або проживав, то відповідно до Закону про внесення змін до КК України і КПК України пропонується призначення покарання у вигляді позбавлення волі на строк від п'яти до десяти років [4].

Сфера дії законодавства про запобігання та протидію домашньому насильству визначена статтею 3 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» [3], у якій наводиться невичерпний перелік осіб, пов'язаних або не пов'язаних умовою спільного проживання.

Якщо Україна робить тільки перші кроки у протидії домашньому насильству, то в Європі є держави, в яких накопичений достатній досвід ефективному протистоянню насильству в сім'ї.

Франція одна з європейських країн, де особлива увага приділяється протидії насильницькій злочинності в сім'ї. На законодавчому рівні це питання висвітлено, перш за все, в чинному КК Франції, який містить главу 7 «Про посягання на неповнолітніх осіб та сім'ю». Ряд статей передбачає в якості особливих суб'єктів злочину подружжя, а також родичів по висхідній і низхідній лінії, а також осіб, що мають владу над дитиною (усиновителі, педагоги, лікарі тощо). Цими суб'єктами в якості спеціальних можуть

вчинятися такі злочини як вбивство, катування, акти жорсткості, сексуальне насильство [7, с. 46]. Застосування до неповнолітніх так званого «щоденного насильства», в незалежності від ступеня тяжкості заподіяної шкоди, кваліфікується також як особливе правопорушення [8, с. 42]. Виділяючи зазначені суб'єкти, КК Франції переводить ці злочини в розряд особливо тяжких і посилює покарання за їх вчинення.

Аналізуючи діяльність органів і організацій, які займаються дослідницькою та профілактичною діяльністю у сфері насильства в сім'ї, відзначимо спеціальні відділи в системі поліції і жандармерії, до компетенції яких входить розслідування справ про насильство, а також які мають право негайного влаштування дітей, які постраждали від домашнього насильства в іншу сім'ю, з метою захисту дитини [8, с. 44]. Крім поліції, роботу з неблагополучними сім'ями веде і благодійна організація «Четвертий світ». Її робота полягає в тому, щоб в першу чергу надати допомогу дітям, які зазнали насильства в сім'ї.

Франція, як і багато країн, постійно модернізує як законодавство у сфері насильства в сім'ї, так і органи, що займаються боротьбою з цим негативним явищем. Пріоритетним напрямком стало припинення сімейного насильства щодо неповнолітніх, про що свідчать не тільки окремі нормативно-правові акти, а й мережа спеціальних організацій.

Наступна європейська країна, яку ми проаналізуємо на предмет кримінально-правової і кримінологічної політики в сфері сімейного насильства – Німеччина.

Кримінальним кодексом ФРН параграф 225 «Жорстоке поводження з підопічними», передбачений наступний склад злочину: мука, або катування, або заподіяння шкоди здоров'ю за допомогою зловмисної зневаги обов'язком піклуватися про особу, що не досягла вісімнадцятирічного віку, або беззахисного в силу безпорадності або хвороби, яка: 1) підлягає з боку винного піклуванню або нагляду; 2) відноситься до його домашнього кола; 3) щодо якого йому поставлено обов'язок піклуватися; 4) тягне за собою покарання у вигляді позбавлення волі на строк від шести місяців до десяти років [7, с. 200].

На недосконалість цієї норми по колу потерпілих звертає увагу С.Н. Ситников: «По КК ФРН воно значно вужче, до нього віднесені тільки підопічні, а також ті, що відносяться до домашнього вогнища (спільно проживають) персони, яким не виповнилося вісімнадцять років або які є беззахисними на ґрунті фізичних вад або хвороби. Насильства проти людини, яка не перебуває під опікою і не є в силу зазначених в статті обставин беззахисною, цей склад не охоплює» [5]. Тим самим не захищені інтереси всіх членів сім'ї.

Кримінологічна політика Німеччини щодо сімейного насильства більш різноманітна. По-перше, існує мережа жіночих притулків, розташованих у багатьох населених пунктах. Телефон притулків можна дізнатися в поліції або довідковій службі. Проживання в жіночих будинках супроводжується навчанням за принципом, який використовують французькі соціальні служби – «допомога до самопомогі». По-друге, поширені безкоштовні 24-годинні телефонні консультації, які проводяться анонімно. По-третє, в усіх містах Німеччини є служби допомоги дітям, які працюють з «соціально слабкими сім'ями» і сім'ями, де зафіксовані факти насильства. У ці служби діти можуть звернутися самостійно, а також за допомогою поліції, педагогів, лікарів [5]. За аналогією з іншими країнами в Німеччині існує широка мережа соціальних центрів, покликаних надати не тільки оперативну допомогу жертвам насильства, а й навчити їх жити за іншими правилами.

Продовжуючи аналіз, відзначимо досвід Іспанії. В Іспанії поряд з КК, в якому ряд норм відноситься до сімейного насильства, з 2004 року діє закон про сімейне насильство, що свідчить про висунення даної проблеми в якості пріоритетних для держави.

Стаття 24 КК Іспанії має кваліфікований склад, якщо потерпілі є подружжям або особами, які перебувають в близьких відносинах з винним. Стаття 153 КК Іспанії кваліфікуючи фізичне і психічне насильство, виділяє спеціальні суб'єкти: «Хто звично вчиняє фізичне чи психічне насильство проти кого-небудь, хто є або був його подружжям, або проти персони, яка з ним тривало тісним чином емоційно пов'язана або була пов'язана, або проти власних дітей або дітей подружжя або дітей співмешканця, або проти

підопічних, нащадків або недієздатних, які з ним живуть або підпорядковані його владі, опіці, піклуванню або фактичному нагляду або прийняті ним в будинок, підлягає покаранню від шести місяців до трьох років позбавлення волі. Під звичним вчиненням розуміється деяке число скоєних насильницьких дій, що враховуються тільки в тимчасовій близькості, незалежно від того, чи були ці дії вже предметом вироку в рамках одного процесу» [6].

Питаннями профілактики насильства в сім'ї в Іспанії займаються правоохоронні органи, місцева влада та громадські організації. У поліції існує гаряча телефонна безкоштовна лінія, що працює 24 години на добу. Зателефонувавши, можна не тільки попросити про негайну допомогу, а й отримати корисну інформацію про найближчий кризовий або реабілітаційний центр, що існують в більшості провінцій.

Окремо слід зазначити, що стаття 192 Кримінального кодексу Іспанії встановлює право судді або суду призначити додаткове покарання у вигляді позбавлення батьківських прав, опіки, піклування, захисту, звільнення з посади або позбавлення права займатися певним видом діяльності.

Досвід боротьби Іспанії з сімейним насильством доводить особливе ставлення як державних структур, так і суспільства до даного антисоціального явища. Вирішення питань захисту від насильства в сім'ї, як спеціальним нормативно-правовим актом, так і кримінальним законом, дозволяє врегулювати більшість питань, пов'язаних з насильством одних членів сім'ї стосовно інших її членів.

Завершуючи дослідження українського та зарубіжного потенціалу кримінально-правових і кримінологічних заходів протидії насильству в сім'ї, виділимо наступні моменти: 1. Україна пішла по вірному напрямку у протидії домашньому насильству, посилюючи кримінальний закон, та законодавчими нововведеннями насильство у сім'ї тепер криміналізоване. 2. Боротьба Іспанії з сімейним насильством доводить особливе ставлення як державних структур, так і суспільства, наявністю як і кримінального закону, і широкої мережі профілактичних суб'єктів, дозволяє зробити допомогу жертвам насильства в сім'ї більш доступною. 3. В Німеччині велику увагу

приділено мережі соціальних центрів, покликаних надати не тільки оперативну допомогу жертвам насильства, а й навчити їх жити за іншими правилами. 4. Франція, як і багато країн, постійно модернізує законодавство. Пріоритетним напрямком стало припинення сімейного насильства щодо неповнолітніх, про що свідчать не тільки окремі нормативно-правові акти, а й мережа спеціальних організацій.

Аналіз окремих нормативно-правових актів, присвячених сімейному насильству в досліджуваних країнах, показав, що у всіх розкривається понятійний апарат, властивий тій чи іншій країні, а також відображені питання компетенції суб'єктів профілактики цього негативного явища.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30.
2. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 2341-111. Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України. 2001. № 25-26.
3. Про запобігання та протидію домашньому насильству: Закон України від 07.12.2017 року №2229-VIII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19>.
4. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами: Закон України від 06.12.2017 № 2227-VIII. Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради. 2018. № 5.
5. Ситников С. Н. Протидія насильницькій злочинності в сім'ї: міжнародні стандарти та зарубіжне законодавство. *Міжнародне кримінальне право і міжнародна юстиція*. 2009. № 2.
6. Кримінальний кодекс Іспанії / під ред. Н. Ф. Кузнецової і Ф. М. Решетнікова. М.: «Зерцало», 1998.
7. Кримінальне право зарубіжних країн в 3-х томах. Том 2. Загальна частина. Франція, Німеччина, Італія, Японія. Підручник для бакалаврату та магістратури / Крилова Н. Є., 5-е вид., М.: «Юрайт», 2016.
8. Уветта Б. Захист прав неповнолітніх у Франції. Історія питання. *Питання ювенальної юстиції*. 2007. № 3.